

תשובה, שיבה ושובבות

דב אלבוים

בתרבות הישראלית משמש המושג "תשובה" לתיאור שינוי בשיוכו החברתי של אדם. אך במסורת היהודית, ובמיוחד בהגות הקבלית, נודעה ל"תשובה" משמעות כמעט הפוכה – היא מסמלת את החזרה לשורשי המציאות שלנו, את הקיום האינסופי ונטול השיפוטיות שמאפשר תנועה ושובבות

השימוש הישראלי הרווח במושג "תשובה" (או – "חזרה בתשובה") משקף כיצד התעוות והוסט משמעו של המושג הזה, ונותק מהפרשנות שניתנה לו בעורקים מרכזיים של המסורת היהודית. בשפה היומיומית "חוזר בתשובה" הוא מי שעובר מחברה אחת (חילונית או מסורתית) לחברה אחרת (דתית או חרדית), והשדה העיקרי בו נעשה שימוש במושג זה הוא השדה הסוציולוגי. לא די ששימוש זה ב"תשובה" משקף עיוות של המושג ועיקור מתוכן רוחני עמוק שהיה בו בעבר, אלא שהוא אף הוליד בעקבותיו עיוותים נוספים בשיח הישראלי. כך, כדי לתאר את התנועה ההפוכה – מחברה שומרת מצוות לחברה חילונית – נטבע המושג החדש "חוזר בשאלה", כנגד ה"חוזר בתשובה". מושג זה משקף תובנה מוטעית לחלוטין, לפיה מי שעוזב את העולם הדתי הוא מי ששואל שאלות, וממילא – מי שנמצא בעולם הדתי או מצטרף אליו אינו שואל יותר שאלות.

במובן מסויים, העיוות שנוצר בחברה הישראלית למושג "תשובה" נובע מהיסט קדום יותר במושג זה, שהתרחש בין המקרא לבין הספרות ההלכתית (החל מחז"ל ועד לימינו). במקרא קשורה התשובה באופן הדוק לשיבה, חזרה אל האל – "וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ" (דברים ד, ל). שיבה זו מתרחשת בדרך-כלל במישור הלאומי, כשעם ישראל מתקרב אל אלוהיו וחוזר לחיקו, ולעתים משמשת התשובה במקרא גם כביטוי לקרבת האדם אל עצמו – "וַיִּדְעֶתָ הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים" (דברים ד, לט). כדרכה במקרים אחרים, הציבה ספרות ההלכה את המושג בתוך הזירה ההלכתית, ועיצבה "הלכות תשובה" המתארות כיצד יכול אדם לתקן את התנהגותו במישור ההלכתי, ולקיים מצווה ספציפית או מספר מצוות עליהן לא שמר עד כה. מכאן, כאמור, נולד העיוות בעברית המודרנית הרואה ב"תשובה" מעבר מחברה אחת (שאינה שומרת מצוות) לחברה אחרת (שומרת מצוות).

אך ישנו שדה ספרותי נוסף במסורת היהודית בו התפתח מושג ה"תשובה" תוך שהוא מעניק לה הקשר שונה לחלוטין – הספרות הקבלית, החל מימי הביניים והלאה, אשר הפכה את ה"תשובה" לאחד ממושגי היסוד שלה. התשובה מייצגת בקבלה את ספירת "בינה", השלישית מבין עשר הספירות, המהווה נקודת חיבור בין שלושת הספירות הגבוהות, המסמלות את הפן הנחבא

והטמיר של האלוהות, לבין שבע הספירות המתגלות, הנמוכות יותר. לפיכך, ספירת בינה היא בראש ובראשונה גשר ושער לעולם העליון. החוויה המיסטית, ההתגלות, הדבקות בעולם האלוהי – כל אלו תלויים בספירת התשובה.

מה משמעות הדבר לגבי הבנת התהליך האנושי של התשובה? הקבלה מצביעה על כך שהתשובה היא תהליך של טרנספורמציה והתחדשות; היא החיפוש אחר מענה לרצון הקיומי להשתנות, להתפתח, לחשוב על עצמנו ועל העולם מחדש. באמצעות ההקבלה בין התשובה לבין ספירת בינה, מציעה הקבלה מנגנון קיומי מאוד עמוק לגבי תהליך החיפוש הזה. היא מלמדת כי תהליך של שינוי עצמי המתמקד בעיקר בביטויים החיצוניים של חיי האדם, במציאות הגלויה – עתיד ככל הנראה להכשל. הניסיון לשנות את המציאות נתקל בכוחות אדירים של התנגדות; כוח ההרגל, עייפות החומר, כוחות חברתיים וכלכליים, שיקולים פוליטיים – טבעם של כל אלו הוא להפעיל בדרך כלל התנגדות לשינוי, וממילא, הם אינם מאפשרים לעבור תהליך אמיתי ובר-קיום של שינוי.

הקישור בין התשובה לבין ספירת בינה מצביע על כך שהשינוי הפנימי כרוך לא במציאת **תשובה** לשאלה כלשהי, לא בניסיון **לשוב** לזמן קודם בהסטוריה, בביוגרפיה, ואפילו לא ב**שיבה** אל האל. התשובה היא כניסה אל תוך השורשים של המציאות, למחוזותיה של ספירת בינה: אל עמקי ה"אני" ואל שורשי הקיום, מהם נובעים אותם ביטויים חיצוניים שאנו כל-כך רוצים לשנות.

עיון בעולמה של ספירת בינה אף חושף כיצד נראים אותם שורשים של המציאות אליה מחזירה אותנו התשובה. בספירת בינה הטוב והרע עדיין מעורבים יחד, שכן הם טרם עברו את תהליך ההתבחנות וההפרדה, המתרחש רק בספירות נמוכות יותר. מכיוון שכך, אין בעולם הבינה שיפוטיות, ואין בה מושגים של אמת ושקר במובן שאנו מדברים עליהם בדרך כלל. זהו עולם רחב ידיים ומלא אפשרויות, הנקרא גם "עולם הבא" משום שדבר בו אינו קבוע – הכל נזיל, גמיש ואלסטי, ולפיכך מאפשר שינוי ולידה מחדש.

במקביל, ספירת בינה היא גם הסמל של האמא הגדולה, המגוננת; עולם התשובה הוא עולם דמוי-רחם, מגונן ומכיל. השילוב של גמישות ואינסופיות עם תחושת הגנה אימהית היא שמאפשרת לאדם להכנס למימדים של בלבול וחוסר בהירות מתוך ידיעה שהדבר אפשרי ושיש מי שיכיל אותו. במסע החיפוש אחר התשובה, אחר השינוי, אפשר גם לוותר על השיפוטיות, על החיתוך המדויק שבין טוב לרע, ולהשאר בסימן שאלה. במקום הרוטט הזה, הנוגע בשורשי הקיום – של האדם, של העולם – מתאפשרת טרנספורמציה, מתאפשרת תשובה.

תפיסה מרהיבה זו אודות התשובה היא שהפכה אותה למושג כה בסיסי בקבלה, שגופי ידע קבליים קבים תלויים בו. התשובה הפכה בקבלה למניפסט חשוב שכן היא מייצגת אופציה לעולם דתי ורוחני אחר – דינמי, מתפתח ופועם.

התובנות הללו אודות התשובה אפשרו מבחינתי מהפך אדיר בהבנת ימי התשובה. לפי הפרשנות הקבלית אין מדובר בהכרח בתהליך של הכאה על חטא, או ריטואל הלכתי-סגפני. למעשה, התשובה היא ההפך מכל אלה – היא שינוי, הפתעה, דינמיות. יתרה מזאת, בתשובה יש אפילו

מימד של שובבות. **שובבות** קשורה לתזוזה מתמדת, כמו **נשיבתה** של הרוח. ה**שובב** הוא זה שמתרוצץ הלוך ו**שוב** ונמצא כל הזמן בתנועה; הוא גמיש, אלסטי, בלתי נפסק. גם התשובה אמורה להיות כל אלה, וכמו השובבות – לאתגר את המצב הסטטי, המקובע, להתרוצץ מול הגבולות.

זאת הסיבה שהעיוות שהתרחש סביב המושג תשובה עמוק ומכאיב כל כך. התשובה ותהליך התשובה הפך לדבר דוגמטי, מקובע, סטריוטיפי – היפוך גמור מתוכנו הקבלי. הן התפיסה ההלכתית, המפרשת את ה"תשובה" כהחלטה להפסיק לעשות חטא מסויים, ובוודאי שהתפיסה הישראלית הרווחת, המזהה תשובה עם "חזרה בתשובה" סוציולוגית – מעקרים את התשובה מהמימדים האלסטיים והדינמיים שלה ומקבעים אותה.

עלינו למצוא דרכים להשיב לעולמנו את התשובה הקבלית על שלל איכויותיה ועל המרחבים האינסופיים שהיא מביאה עמה.